

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**TENDENCIÁK ÉS VÁLTOZÁSOK
NAGY-BRITANNIA DÉL-AFRIKAI
GYARMATPOLITIKÁJÁBAN (1846–1881)**

Szabó-Zsoldos Gábor

Témavezető: Dr. Bodnár Erzsébet

DEBRECENI EGYETEM

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2015.

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

„Így nyilatkoztak a politikusok és az újságok huszonöt évvel ezelőtt, majd ez ismétlődött hét évvel ezelőtt; most pedig még csak kikászálódóban vagyunk a legnehezebb helyzetből, amibe Dél-Afrikában valaha belebonyolódtunk. A „kell” és „muszáj” ugyanannyira hatástalan a mi esetünkben, mint amennyire gyermekeinkében is lesz. Úgy ahogyan az évszakok is váltják egymást, újdonsült, de hasonló problémák sora folytatódni fog és újra visszazáll ránk, amíg mi – a brit nép – hozzá nem fogunk a kérdés gyökerének megértéséhez.”

Az idézett sorok, amelyeket James Anthony Froude (történész, a brit gyarmatügyi miniszter, Carnarvon negyedik earljének [1874–1878] jobb keze Dél-Afrika kapcsán az 1870-es évek derekán), vetett 1880-ban papírra jól megragadják és tömörítik a dolgozatban vizsgált kérdéseket. A disszertáció az idézetben megjelölt *„hasonló problémák”* sorára, az Afrika déli részével kapcsolatos gyarmatpolitikát a 19. század második felében jellemző tendenciákra, trendekre, vonulatokra fókuszál.

A választott terület, a dél-afrikai szubkontinens a vizsgált időintervallumban (1846–1881) és a teljes hosszú 19. század alatt egy rendkívül heterogén, számos töréspont és repedés által szabdaltságot mutató képet mutatott. Ráadásul az elemzett periódusban lezajlott folyamatok, mint például Fokföld holland anyanyelvű telepeseinek exodusai, a nagy trek, a búr köztársaságok létrejötte és megszilárdulása az 1850-es években, illetve a gyémánt lelőhelyek felfedezése az 1860-as évek végén, valamint a kitermelés által generált gazdasági és társadalmi változások, a tradicionális afrikai struktúra erodálódása a meglévő törésvonalak mélyítése mellett még további újakat is produkáltak. A térség legerősebb, legbefolyásosabb politikai tényezője, Nagy-Britannia dél-afrikai gyarmatpolitikáját a felsorolt tényezők meghatározó módon befolyásolták, míg a brit gyarmati jelenlét maga is nagyban hozzájárult az említett falak és választóvonalak kialakulásához és megszilárdulásához.

Az értekezés elsődleges célkitűzése a Nagy-Britannia dél-afrikai gyarmatpolitikáját a 19. század második felében jellemző tendenciák és változások okainak feltérképezése, elemzése és a lehető legszélesebb forrásbázis bevonásával történő ismertetése.

A téma historiográfiai háttérének vonatkozásában több jellegzetes folyamatot és irányzatot „iskolát” fontos kiemelni. Az egyik meghatározó irányvonal, amelyet a kérdéssel foglalkozók egy része liberálisként nevez meg, „London központú” megközelítést képvisel, amely a szubkontinens 19. századi történetét a birodalmi központ és akarat szerepét kiemelve vizsgálta. Eric Anderson Walker például előszeretettel közelítette meg ezt a korszakot úgy, hogy a telepes-afrikai konfliktust állította középpontba, mindezt ráadásul úgy, hogy

hangsúlyozta az őslakosok harcias voltát. A szintén ehhez az irányzathoz tartozó dél-afrikai történész, Cornelis de Kiewiet a „birodalmi faktor” jelentőségét nyomatékosította és úgy vélte, hogy az anyaország a telepesek afrikaiakkal szembeni túlkapásait meggátolandó tartott fenn kontrollt a gyarmatok felett. A britek szerepének ilyen formán történő kiemelése az afrikáner nacionalizmus megerősödésére adott történelmi válasz is volt egyben.

A másik meghatározó irányvonal képviselői, mint például Clement Francis Goodfellow a dél-afrikai brit gyarmatpolitika (és annak egyik jellegzetes eleme, a szubkontinens egyesítésének) háttérben álló tényezők közül Fokföldnek, egészen pontosan a Jóreménység-fokának birodalmi stratégia szempontjából való kulcsfontosságát jelölték meg első helyen. A geopolitikát központba állító megközelítés kidolgozói Ronald Robinson, John Gallagher és Alice Denny voltak. A szerzőtrío meggyőződése volt, hogy a 19. századi brit gyarmatpolitikában megkérdőjelezhetetlen prioritással bírt a Jóreménység-fokának, az India felé vezető tengerészeti útvonalon elhelyezkedő stratégiai kiemelt fontossággal bíró bázisnak (mintegy második Gibraltár) a biztosítása.

A liberális és a geopolitikai irányzathoz képest merőben más pontokra helyezték a fókusz az 1970-es években Shula Marks és Anthony Atmore. Marks és Atmore értelmezési tartományának elsődleges kereteit nem a stratégiai és birodalmi védelmi megfontolások, hanem a térség gazdasági és társadalmi viszonyaiban a gyémántmezők 1867-es felfedezését követően végbement változások adják. Egyik legmeghatározóbb jelentőségű követőjük (napjainkban) Norman A. Etherington pedig bányászat és az ültetvényes gazdálkodás indukálta őslakos munkamigráció, és a gyarmati lobbik tevékenység, továbbá a hagyományos rendszerek fölbomlásának fontosságát emelte ki.

A térséggel kapcsolatos kutatásokat három dolog determinálta (és ugyanezen három elem az eredményeket is torzította egyben). Az első a kutatók brit gyarmatosítással, birodalommal kapcsolatos hipotézise, koncepciója. A második a vizsgálatok forrásbázisa, amely nagy részben politikai természetű (és főleg hivatalos) dokumentumokra szorítkozott, így a probléma értelmezésének tartománya leszűkült a politika szintjére. A harmadik tényező pedig a kutatók ideológiai háttere (liberális, afrikáner nacionalista) és az adott aktuális dél-afrikai politikai helyzethez való viszonyulása. Mindezek mellett pedig egy folyamatos hangsúlyeltolódás is kimutatható: a korábbi „London központú”, a Dél-Afrikával kapcsolatos gyarmatpolitika irányításának központjaként abszolút csak a Colonial Office-t megjelölő nézet helyét felváltotta a dél-afrikai lobbik kiemelése és a lokális folyamatok, a térségben lezajlott gazdasági és társadalmi változások vizsgálata.

II. Az alkalmazott módszerek vázolóása

Kutatásom abból a hipotézisből indult ki, hogy Nagy-Britannia dél-afrikai gyarmatpolitikáját különböző tendenciák és változások jellemezték a 19. század második felében. A módszertani irodalom, háttér keresése és összeállítása komoly kihívás elé állított, ugyanis ismereteim szerint Afrika déli részének története eddig még nem került ilyen aspektusból górcső alá. Hipotézisem szerint Nagy-Britannia dél-afrikai gyarmatpolitikája kevésbé statikus, mint azt Robinson és Gallagher állították. Mindezek ellenére viszont nem csak ad hoc döntések, nem pusztán az adott kihívásokra adott válaszok sora, ahogyan arra John S. Galbraith következtetett. Azaz az Afrika déli részével kapcsolatos brit gyarmatpolitika irányának elemzését és bemutatását nem lehet kizárólag egy egyetlen lineáris folyamatként leírni. Sem úgy, mintha a Colonial Office minden tervszerű hozzáállást nélkülözve csak a helyi események után futva alakította volna a szubkontinensre vonatkozó elképzeléseit.

A vizsgálat során a már idézett Froude gondolatsorban található „*hasonló problémák*”, tendenciaszerűen megjelenő jelenségek vizsgálatára koncentráltam. Továbbá más tényezők is segítettek abban, hogy az eseményeket, folyamatokat az elemzéskor rendszerezni tudjam, illetve, hogy a tendenciákat egymástól el tudjam különíteni. A kutatás alkalmával különböző motívumokat, az adott tendenciára jellemző politikai eszközöket („*bennszülött politika*” kérdésében például a munka, mint civilizációs eszköz szerepe) emeltem ki, amelyek segítségével könnyebben nyomon követhetővé váltak a brit gyarmatpolitika irányvonalai.

Nagy-Britannia dél-afrikai gyarmatpolitikájának alakulásában több tendencia váltakozásának meghatározó szerep jutott. Ezek közül az első és véleményem szerint a legjelentősebb, amellyel dolgozatomban behatóbban foglalkoztam: a dél-afrikai egység és az aktívabb brit gyarmati jelenlét, beavatkozás tendenciája. Ebbe a körbe azok a brit törekvések tartoznak, amelyek célja a széttagozt szubkontinens union jack alatt történő egyesítése és egy egységes, az anyaországhoz hűséges, lakosságát tekintve fehérek, de leginkább britek által uralt domínium létrehozása volt. A dél-afrikai egységet szorgalmazó gyarmatpolitikuskon koncepcióik kivitelezéséhez a brit gyarmati aktivitás fokozását tartották a legcélravezetőbbnek.

Az említett trend, irányvonal mellett más tendenciák is helyet kaptak a dolgozatban. Például a vizsgált korszak brit gyarmatpolitikáját szintén jellemezte a vonakodás és a kivonulásra való törekvés. Az aktív gyarmati beavatkozást támogatókkal szemben a 19. században végig számottevő volt azoknak a táborra a brit politikai eliten belül, akik főleg az anyaország kincstárára nehezedő terhekre hivatkozva Nagy-Britannia dél-afrikai

szerepvállalásának csökkentését tartották a legmegfelelőbb iránynak. Továbbá többen egészen a brit gyarmatok feladását és a kivonulást javasolták.

Tendencia jellegű folyamatok fedezhetők fel továbbá a szubkontinenssel kapcsolatos brit gyarmatpolitika legfontosabb dimenziójában, a afrikaiakkal való viszonyban. A kutatás kezdeti stádiumában abból a hipotézisből indultam ki, hogy az őslakosok és a telepesek (és az anyaország) közti kapcsolatok rendezésére kidolgozott koncepciók egyik központi, tendenciaszerűen kimutatható elemei a civilizáció és a munka.

A vizsgálat időbeli korlátait a tendenciáknak megfelelően választottam ki. A periódus elejének mérföldköve 1846. Ebben az évben kezdte meg gyarmatügyi és hadügyminiszteri ciklusát a harmadik Earl Grey (1846–1852). Az ő adminisztrációja során merült fel először a brit gyarmatpolitika irányításának legmagasabb szintjén a szétagolt szubkontinens egyesítésének gondolata. A kutatott időszak vége pedig 1881. Ekkor omlott össze, fulladt kudarcba teljesen a hivatalos brit gyarmatpolitika részéről a dél-afrikai egység kivitelezésére tett első kísérlet, Carnarvon negyedik earljének (1874–1878) koncepciója. Ez az év egyben a korábbi tendenciákhoz, a passzívabb gyarmati jelenlét és a kivonulás előtérbe helyezéséhez való visszatérést is jelzi.

A témához rendelkezésre álló nagy mennyiségű forrásanyag felkutatása, rendszerezése és elemzése komoly kihívást jelentett. A vizsgálat kezdeti időszakában céлом volt, hogy négy nagy terület dokumentumaival alapozzam meg az értekezés forrásbázisát. Ezek a következők: a kormányzati politika (főképp a Colonial Office) hivatalos dokumentumai, parlamenti források, a sajtó és közvélemény forrásai, személyes dokumentumok (private papers). Látható, hogy ezen a négyesen belül található hivatalos és nem hivatalos iratokat is. Az előbbiek közt a legnagyobb jelentőséggel a térséggel kapcsolatos gyarmatpolitika londoni vezetői (a brit Gyarmatügyi Minisztérium irányítói) és a brit érdekek gyarmatokon történő érvényesítéséért felelős gyarmati tisztségviselők, kormányzók (Governor), főbiztosok (High Commissioner), alkormányzók (Lieutenant Governor) közti levelezés bír. A hivatalos iratok másik csoportját az Afrika déli részének vonatkozásában meghozott gyarmati, vagy a birodalmi törvények, törvényjavaslatok, rendeletek, alkotmányok szövegei alkotják. A kormányzati hivatalos dokumentumok csoportját gazdagítják a kutatások által általában mellőzött adatgazdag összefoglalók (*The Colonial Office List*), amelyeket évről évre a Gyarmatügyi Minisztérium jelentetett meg. Hasonlóan ezekhez a gyűjteményekhez, szintén statisztikai jellegű információkkal szolgálnak éves lebontásban egy-egy gyarmatról az ún. *Blue Book* kötetek. Szintén a hivatalos iratokhoz tartoznak a Hansard-féle brit parlamenti vitanapló kötetek (*Hansard's Parliamentary Debates*).

A nem hivatalos iratok csoportjába tartoznak a sajtótermékek és a közvélemény forrásai. A folyóiratok mellett ezt a kört gazdagítják a különböző pamfletok és a kortárs politikai biográfiák. A források negyedik kategóriáját a brit gyarmatpolitika alakításában szerepet vállalók személyes dokumentumai (*private papers*) alkotják. Ebben a kategóriában kaptak helyet a politikusok naplói, visszaemlékezései és magánlevelei.

A hivatalos források jelentős részéhez a londoni National Archives gyűjteményében végzett kutatás során sikerült hozzájutnom, míg a Colonial Office levelezésének számottevő hányada a *House of Commons Parliamentary Papers* online adatbázisán keresztül is elérhető. A rendeletek, törvények másik részét pedig kiadott forrásgyűjteményekben találtam meg. A brit parlamenti vitanapló kötetek vizsgálatát nagyban segítette a <http://hansard.millbanksystems.com/> internetes adatbázis. A National Archives-ban és a British Library-ben végzett kutatások alkalmával volt lehetőségem hozzáférni a vizsgált sajtótermékek és a kiadatlan személyes iratok döntő többségéhez.

Az értekezés a felsorolt tendenciák mellett a következő kérdésekre kísérelt meg választ adni:

- 1., Kimutatható-e kontinuitás Nagy-Britannia Afrika déli részével kapcsolatos gyarmatpolitikájában?
- 2., Milyen tényezők állhatnak a brit gyarmatpolitika kontinuitása, tendenciái, vagy a változásai, diszkontinuitása mögött?

Ismereteim szerint disszertációm az első a témában magyar kutató tollából született magyar nyelvű munka. Az értekezés széles forrásbázisra, illetve korábban nem vizsgált dokumentumok elemzésére alapozva helyezi az Afrika déli részével kapcsolatos brit gyarmatpolitikát egy a korábbi megközelítésekkel eltérő értelmezési tartományba.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

A dolgozatban a felsorolt tendenciákat három rövidebb periódus kapcsán vettem alaposabb vizsgálat alá. Mindhárom időszak esetén megfigyelhetők különböző trendszerűen ismétlődő jelenségek. Az első Earl Grey miniszterségének időszaka volt (1846–1852). A másodikat Sir George Grey fokföldi adminisztrációja (1854–1859, 1860–1861), a harmadikat pedig Carnarvon negyedik earljének második gyarmatügyi miniszteri ciklusa (1874–1881) kínálta.

Mindhárom esetben a kutatás kezdeti szakaszában felvetettek mellett további tendenciák jelenlétét is sikerült igazolni.

A megvizsgált folyamatok és periódusok alapján úgy vélem, hogy az Afrika déli részével kapcsolatos brit gyarmatpolitikát több tényező terelte vissza mindig hasonló mederbe. Ezeket az elemeket Dél-Afrikában találhatjuk meg: 1., az afrikaiak óriási létszámbeli fölénye, azaz a telepes – őslakos populáció aránya, 2., az európai eredetű lakosság fragmentált volta és 3., a Jóreménység fokának stratégiai helyzete. Ennek a három faktornak az együttállása alapvetően befolyásolta a térség vonatkozásában folytatott brit gyarmatpolitika menetét és irányát.

Az első, az őslakosok telepésekkel szembeni létszámbeli fölénye végigkísérte a brit (és az összes európai) gyarmati jelenlétet és a gyarmatpolitikára meghatározó befolyást gyakorolt. Szemben a britek más olyan gyarmataival, ahol nagyszámban éltek telepések, mint például Kanadában, Ausztráliában, vagy Új-Zélandon, a dél-afrikai gyarmatok (Fokföld és főleg Natal) esetében nem történt meg a területek „elfehéredése”. Az őslakosok a vizsgált korszakban végig megőrizték a térség társadalmában létszám terén meglévő dominanciájukat.

A második tényező szintén egy lokális töréspont. A brit gyarmatpolitikát nem pusztán az afrikaiak számbeli fölénye, hanem az európai eredetű lakosság széttagoltsága, heterogenitása is komoly kihívások elé állította. A telepések eredetük, kultúrájuk, gazdasági és politikai rendszereik alapján két nagyobb tömbbe formálódtak: angol (brit eredetű) és holland (később búr) nyelvű rétegre.

Mindkét akut konfliktusforrás ráadásul egy, az egész Brit Birodalom vagy más néven a Brit Világrendszer szempontjából kulcsfontosságú stratégiai terület, a második Gibraltárként is számon tartott Jóreménység fokának szomszédságában volt található. A tény, hogy az említett problémák konstans módon jelen voltak Afrika legdélebbi pontjának közvetlen közelében és ezáltal fenyegették a brit érdekek világszinten történő érvényesítését a brit gyarmatpolitikát tendenciaszerűen lépések megtételére szorították. Ebből eredően bármilyen afrikaiak és britek, búrok és őslakosok, vagy az európai telepések berkein belül kialakult konfliktus aggodalommal töltötte el a Gyarmatügyi Minisztérium vezetőit, függetlenül attól, hogy arra az anyaország által ellenőrzött területek határain belül vagy kívül került sor.

Úgy vélem, szemben a korábbi kutatásokkal, amelyek hajlamosak voltak csupán egy-egy tényezőt kiemelni, a brit gyarmatpolitika tendenciáinak háttérében a felsorolt három elem jelenléte állt. Az egyébként ténylegesen fontos események, mint például a gyémántlelőhelyek felfedezése is abban a háromszögben nyernek valódi értelmezést, amelynek csúcsait az

afrikaiaknak a térség népességében elfoglalt domináns pozíciója, a telepes lakosság heterogenitása és a Jóreménység fokának stratégiai elhelyezkedése adják.

Az egyik legjellegzetesebb tendencia a lokális töréspontok felszámolására tett kísérletekben mutatható ki. Az összes egységterv Earl Grey-től kezdve Carnarvon-ig reflektált a térség etnikai, politikai, gazdasági, nyelvi és kulturális széttagoztságára és kísérletet tett arra, hogy ezen a helyzeten változtasson. Ezek a koncepciók célul tűzték ki a hajszáltrepedések, a brit gyarmatokon belül mutatkozó ellentét, Kelet- és Nyugat-Fokföld tartományainak szembenállásának megoldását, amely minden egyes az egységet megcélzó elgondolás magában foglalt. Fokföld megkérdőjelezhetetlenül a legjelentősebb brit gyarmat volt a térségben, amelyet gazdasági potenciálja, politikai struktúrájának fejlettsége, etnikai összetétele a térségben található többi brit gyarmat fölé emelt. Ebből az aspektusból nézve az anyaország számára egyáltalán nem volt közömbös, hogy több évtizede éles a konfliktus a brit telepesek által dominált, gazdagabb keleti tartományok és a heterogénabb Nyugat-Fokföld közt. A keleti szeparatisták önálló, Fokvárostól független gyarmat létrehozásában gondolkodtak. Ez a gondolat úgy jelent meg a már említett koncepciókban, hogy Eastern Province, Fokföld nyugati részéről leválasztva a dél-afrikai egység külön tartománya lett volna.

Fokföld megosztottsága messze nem a legkritikusabb lokális töréspont volt, amelynek kezelése tendenciaszerűen komoly kihívás elé állította a Colonial Office-t. A helyi repedések közül kettő a vizsgált időszakban folyamatosan jelentkezett a brit gyarmatpolitikában: a afrikai és a búr főbia.

Earl Grey a őslakos–telepes arány kérdését humanitárius aspektusból közelítette meg. Meggyőződése volt, hogy rendkívül káros volna, ha az őslakosokat London a telepesek gondjaira bízna, mivel ők zsarnoki módon uralkodnának a kiszolgáltatott helyzetben lévő afrikaiakban. Ezzel szemben a Korona hatalmának növelését és egyfajta protektorátusi rendszer és őslakos konföderációk létrehozását javasolta, amelyen keresztül Nagy-Britannia teljesítheti kötelességét: az őslakos tömegek civilizálását. Ehhez a legjobb eszközt a gyarmatügyi miniszter a livingstone-i elvek mentén a keresztény hit terjesztésében és az európaiakkal folytatott kereskedelemben látta. Earl Grey szerint ez a két faktor, kombinálva az anyaország kiterjedt kontrolljával és a misszionáriusok munkájával fölemelheti a afrikaiakat és megoldja a őslakos–telepes konfliktust.

Sir George Grey az 1850-es évek derekán már megalapozottnak vélte azt a felfogást, mely szerint a különböző közösségek egy európai (és természetesen brit) ellenes szövetségbe tömörülnek, majd egy nagy afrikai–telepes háború következtében kiűzik a briteket és a

búrokat egyaránt Afrika déli részéről. Ezt elhárítandó javasolta a kormányzó egyfelől a brit gyarmatok és Oranje Szabad Állam föderális unióját, azaz a dél-afrikai egység létrehozását és az európai telepítés folytatását. Mindezek mellett Sir George Grey komoly energiákat fektetett a gyarmatok fejlesztésébe és az őslakosok tradicionális rendszereinek felszámolásába, amelyek mind a afrikai-főbiára vezethetők vissza.

Carnarvon gyarmatügyi minisztersége alatt is találkozhatunk ezzel a felfogással. Sir George Grey-hez hasonlóan a őslakos–telepes viszony vonatkozásában rendkívül veszélyesnek és károsnak tartotta egy esetleges általános őslakos háború kirobbanását. Carnarvon a „*bennszülött kérdést*” a térséggel kapcsolatos legjelentősebb problémának tartotta. Transvaal 1877-es anektálásakor is az egyik hangoztatott (valós) érv az volt, hogy a búr köztársaság pedik ellen indított sikertelen hadjárata és veresége az őslakosok javára destabilizálhatja a térséget. Továbbá a Carnarvon által tervezett dél-afrikai egység egyik fontos eleme volt a csatlakozó gyarmatok és köztársaságok „*bennszülött politikájának*” összehangolása. Ezen a területen a miniszter koncepciója növelte volna az anyaország kontrollját.

Az afrikai-főbiához hasonlóan a lokális töréspontokból eredően tendenciaszerűen jelentkezett a brit gyarmatpolitikában egyfajta búr-főbia. A holland anyanyelvű telepesek kontrolálatlanságától való félelem a nagy trek után jelentkezett először. A Colonial Office tartott attól, hogy kivándorló búrok káros irányba fordíthatják az egyébként is konfliktusoktól terhes őslakos–telepes viszonyt és további háborúk sorát indíthatják el. A dolgozatban vizsgált összes brit koncepció és gyarmatpolitikus kiemelt helyen foglalkozott ezzel a problémaforrással. Earl Grey például az Ngami-tó körül élő csoportok konföderációjától várta a nagy trek, a búrok további vándorlásának meggátolását. Sőt a liberális miniszter filantróp módon még attól is tartott, hogy a telepesek kiirthatják az afrikai közösségeket.

A másik fenyegetést a független búr telepes közösségek egyesülésében látta a brit gyarmatpolitika. Mivel a vizsgált periódusban végig a térség európai eredetű lakosságának etnikai viszonyait tekintve a britek csak második helyen álltak, ezért az első helyet elfoglaló búrokat a Colonial Office megkülönböztetett figyelemben részesítette. Az afrikaiak esetében jelentkező aggodalmakhoz hasonló módon a brit gyarmatpolitika vezetői az anyaország térségben betöltött státuszára leselkedő komoly veszélyt láttak egy esetleges búr konföderáció (Fokföld, Natal és a búr köztársaságok) létrejöttében. A britek félelmei nem voltak teljesen alaptalanok. Az egység gondolata többször felvetődött a búr politikai eliten belül is, Nagy-Britannia azonban minden esetben sikeresen vert éket a kialakuló szövetség, konföderáció

tagjai közé. A Colonial Office második célja a független búr közösségek teljes elszigetelése volt.

Az utóbbi célkitűzés szervesen kapcsolódott egy másik problémaforráshoz, amely szintén tendenciaként fordult elő, mégpedig aggodalom attól, hogy egy másik hatalom (vagy hatalmak) megjelenik a térségben és akár kiszoríthatja a briteket Afrika déli részéről. Ez a félelem három dimenzióban jelent meg: a gyarmatosítók által még nem kontrollált területek kapcsán, a búr köztársaságok és az őslakos közösségek vonatkozásában. Az első kérdés főleg az 1870-es évek derekától, a még nem gyarmatosított területekért folyó verseny (scramble) felgyorsulásától kezdve vált aktuálissá, míg a második két elem kapcsán a Colonial Office folyamatosan tartott az idegen, külső hatalom megjelenésétől.

A búr köztársaságok esetén az elsődleges veszélyt a britek Németországban vélték felfedezni. A német–búr közeledés azonban megmaradt a szimbolikus elemek szintjén és nem fejlődött magasabb fokozatra.

Az afrikai csoportok kapcsán Oroszország volt az a hatalom, amelynek vélt vagy valós feltűnése többször ráijesztett a britekre. Az oroszok dél-afrikai megjelenésétől a krími háború (1853–1856) idején tartott a brit vezetés a leginkább. Két eshetőséggel számolt a Colonial Office. Az egyik, hogy az oroszok támogathatják a britek ellen formálódó „*bennszülött konföderációt*”. A másik pedig a közlő őslakosok és telepesek közt kirobbanó háborúba (a bennszülöttek oldalán) történő aktív orosz beavatkozás volt.

A felsorolt kihívások konstans jelenléte kettős hatást gyakorolt a brit gyarmatpolitika menetére. Az első, hogy a Colonial Office és a térségben tevékenykedő brit hivatalnokok állandó lépéskényszerben voltak, az említett problémaforrások permanens megléte azonnali válaszok kialakítását igényelte. Másfelől a brit politikai elit köreiben folyamatosan megvolt az igény arra, hogy az állandósult kihívásokat nagy ívű koncepciókon keresztül oldják meg. A dolgozatban vizsgált elgondolások között számos hasonlóság fedezhető fel. Az egyik, hogy a tervek mindegyike a térség aktuális és akut gondjaira egyszerre kínált megoldást. A második közös pont, hogy a terveket kidolgozók a dél-afrikai egység megvalósításában látták a problémák felszámolásának egyik leghatékonyabb eszközét. A harmadik pedig a költséghatékonyságra való törekvés. A koncepciók megvalósítása esetén ugyanis a tervezők a brit gyarmati kiadások csökkenését prognosztizálták. További hasonlóság, hogy az őslakos kérdés (civilizáció) megoldásával kapcsolatban az említett elgondolások a munka szerepét hangsúlyozták.

A koncepciók megvalósítása minden alkalommal a Brit Világrendszert tekintve belső és külső akadályokba ütközött. A tervek kivitelezése erős ellenállással találkozott például a

társág különböző politikai entitásai, a búr köztársaságok, vagy a széles önkormányzati jogait és mozgásterét féltő Fokföld részéről. Mindezek mellett a brit politikai elit egy része is hevesen ellenezte ezeket az elgondolásokat, mivel a gyarmati költségek további növekedésétől tartottak. A tervek végrehajtására tett kísérletek és az ellenállás a brit gyarmatpolitikát korábban jellemző irányvonalak felerősödéséhez, vagy más szavakkal, a kiindulási helyzethez való visszatéréshez vezettek.

Nyilvántartási szám: DEENK/179/2015.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Szabó-Zsoldos Gábor
Neptun kód: E1MNZX
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10039084

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészlet(ek) (4)

- Szabó-Zsoldos G.:** "Búr és Brit-is(h)": A Maritz lázadás (1914-1915) : Egy majdnem polgárháború a Nagy Háborúban.
In: Sorsok, frontok, eszmék : Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára. /, ELTE BTK, Budapest, 655-669, 2015. ISBN: 9789632845821
- Szabó-Zsoldos G.:** Egység a szétagoltság felett?: Konceptiók a brit gyarmatpolitikában Dél-Afrika egyesítésére (1846-1881).
In: Falak és választóvonalak a történelemben. Szerk.: Buhály Attila, Reszler Gábor, Szoboszlai György, Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 367-378, 2014. ISBN: 9786155097829
- Szabó-Zsoldos G.:** Brit-búr politikai kapcsolatok és a dél-afrikai konföderáció.
In: Principium : Pályánk kezdetén. Szerk.: Lukács Anna, Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen, 115-125, 2012. ISBN: 9789634735786
- Szabó-Zsoldos G.:** A második angol-búr háború (1899-1902) és Magyarország a sajtó és a közvélemény tükrében.
In: Szemelvények ötszáz év magyar történelméből. Szerk.: Antos Balázs, Tamás Ágnes, SZTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, Szeged, 269-279, 2011. ISBN: 9789633061145

Idegen nyelvű, hazai könyvrészlet(ek) (3)

5. **Szabó-Zsoldos, G.:** The Anglo-Boer Political Relations and South African Confederation, 1877-1881:Related to the British Colonial Policy in the Transvaal.
In: Small Nations on the Borderlines of Great Powers. Ed.: Attila Bárány, Satu Matikainen, Multiplex Media : Debrecen Kft., Debrecen; Jyväskylä, 155-170, 2013. ISBN: 9789634736042
6. **Szabó-Zsoldos, G.:** The Roots and Origins of the Fourth Earl of Carnarvon's South African Federal Scheme.
In: Tavaszai Szél = Spring Wind. Szerk.: Fülöp Péter, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 344-347, 2012. ISBN: 9789638956002
7. **Szabó-Zsoldos, G.:** The Third Earl Grey's South African Federal Scheme:Related to the Country in the Vicinity of the Lake Ngami.
In: Tanulmányok : Történelemtudományi Doktori Iskola. Szerk.: Bárdosi Vilmos, ELTE BTK, Budapest, 205-214, 2012. ISBN: 9789632842547

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (3)

8. **Szabó-Zsoldos G.:** A passzív gyarmati jelenlét és a kivonulás tendenciája Nagy-Britannia dél-afrikai gyarmatpolitikájában a 19. század második felében.
Hallg. Műtanhalm. 2, 312-319, 2013. ISSN: 2063-6024.
9. **Szabó-Zsoldos G.:** John Darwin:A birodalom projekt : A brit világrendszer felemelkedése és bukása, 1830-1970.
Klió. 21 (1), 14-18, 2012. ISSN: 1216-2965.
(Ismertett mű : John Darwin : The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System, 1830-1970. Cambridge : Cambridge Univ Press - UK, 2010, 800)
10. **Szabó-Zsoldos G.:** XIII. Leó pápa unokaöccse a második angol-búr háború harcterein:A debreceni Péchy Tibor dél-afrikai tevékenysége a közvélemény tükrében.
Debreceni Szle. 19 (3), 280-288, 2011. ISSN: 1218-022X.

Idegen nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (2)

11. **Szabó-Zsoldos, G.:** Differing Interpretations of the South African War in Hungary.
Tört. Tanulm. 22, 254-264, 2014. ISSN: 1217-4602.

12. **Szabó-Zsoldos, G.**: The Fourth Earl of Carnarvon and the South African Confederation:With a Special Emphasis on His Motives and the Factors Influenced His South African Conception. *Öt kont.* 2012 (2), 255-270, 2013. ISSN: 1589-3839.

További Közlemények

Időszaki kiadvány(ok) (1)

13. Szerk. Forisek P., Hajdúfi O., **Szabó-Zsoldos G.**, Szendrei Á.: Hallgatói Műhelytanulmányok 2.. Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen, 361 p., 2013.

Magyar nyelvű könyvrészlet(ek) (1)

14. **Szabó-Zsoldos G.**: A második angol-búr háború magyar szemmel.
In: Juvenília III. : Debreceni Bölcsész Diákkörösök Antológiája. Szerk.: Pete László, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 324-337, 2010. ISBN: 9789634733751

Magyar nyelvű közlemény(ek) hazai folyóiratban (7)

15. **Szabó-Zsoldos G.**: "Hogy ez a nagyszerű ország újra egyesüljön":Magyar részvétel az amerikai polgárháborúban.
Aetas. 27 (1), 223-226, 2012. ISSN: 0237-7934.
(Ismertetett mű : Vida István Kornél : Világostól Appomatoxig : Magyarok az amerikai polgárháborúban.. Budapest : Akadémiai Kiadó, 2012, 373 p. ISBN: 9789630590372)
16. **Szabó G.**: Gyémánt, arany és háború.
Klió. 19 (2), 73-77, 2012. ISSN: 1216-2965.
(Ismertetett mű : Martin Meredith : Diamonds, Gold and War - The Making of South Africa. London : PublicAffairs, 2008, 570 p.)

17. **Szabó-Zsoldos G.**: Koncentrációstábor: a modernizáció eszköze?: A dél-afrikai háború búr koncentrációs táborai, 1900-1902.
Klió. 20 (4), 94-99, 2011. ISSN: 1216-2965.
(Ismertetett mű : Elizabeth van Heyningen : A Tool for Modernisation? The Boer Concentration Camps of the South African War, 1900-1902. In: South African Journal Of Science. - 106 : 5/6 (2010), p. [10]. - S. Afr. J. Sci. -)
18. **Szabó-Zsoldos G.**: Afro-Amerika.
Klió. 20 (2), 120-123, 2011. ISSN: 1216-2965.
(Ismertetett mű : Kendra A. King : African American Politics. Cambridge : Polity Press, 2010, 238 p. ISBN: 9780745632803(hbk).)
19. **Szabó-Zsoldos G.**: Stanley, Afrika legnagyobb felfedezőjének hihetetlen élete.
Klió. 20 (3), 112-116, 2011. ISSN: 1216-2965.
(Ismertetett mű : Tim Jeal : The Impossible Life of Africa's Greatest Explorer. New Haven : Yale University Press, 2007, 570 p.)
20. **Szabó G.**: A Nyírségből a búr háborúba: A második angol-búr háború Péchy Tibor szemével.
Partium. 18 (1), 78-79, 2009. ISSN: 1216-7525.
21. **Szabó-Zsoldos G.**: Egy debreceni a búrok oldalán.
Debr. Déri Múz. Évkv. 2008/2009, 67-73, 2009. ISSN: 0418-4513.

Ismeretterjesztő, népszerűsítő cikk(ek) (1)

22. **Szabó-Zsoldos G.**: Magyarok a búr háborúban.
BBC Hist. 3 (12), 86-87, 2013. ISSN: 2062-5200.

A DEENK a Jelölt által az IDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2015.09.08.

